

УДК 371.671

Тимчук К. М.
Київський національний
лінгвістичний університет

ОГЛЯД ІСТОРИЧНИХ І СУЧАСНИХ КРИТЕРІЇВ АНАЛІЗУ ПІДРУЧНИКІВ З ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті висвітлюються питання історичних та сучасних критеріїв аналізу підручників з іноземних мов кінця 20 ст. – початку 21 ст. Порівнюються різні підходи до процесу відбору власне критеріїв аналізу залежно від домінуючих методів навчання у конкретному проміжку часу. Простежуються перспективи подальшого дослідження окресленої проблеми.

Ключові слова: аналіз, шкільний підручник, іноземна мова, методика, функції, компетентність, апробація.

Тимчук Е.Н. Обзор исторических и современных критериев анализа учебников иностранных языков. В статье рассматриваются вопросы исторических и современных критериев анализа учебников по иностранным языкам конца 20 ст. – начала 21 ст. Сравниваются разные подходы к процессу отбора самих критериев анализа в зависимости от доминирующих методов обучения в конкретный период времени. Прослеживаются перспективы дальнейшего исследования данной проблемы.

Ключевые слова: анализ, школьный учебник, иностранный язык, методика, функции, компетентность, апробация.

Tymchuk K.M. The historical and present-day review of foreign language manuals' analysis criteria. This article is connected with the questions of historical and present-day review of foreign language manuals' analysis criteria the end 20 century and the beginning 21 century. The prospects of further problem research are tracing.

Key words: analysis, manuals, foreign language, methodic, functions, competence, approval.

Історія навчальної книги – це й історія формування методик її аналізу [2, с. 246].

На структуру та зміст в укладанні навчальних підручників впливав метод навчання ІМ, який побутував у конкретний відрізок часу. На початку 20 ст. таким був граматико-перекладний метод (який існував приблизно до кінця століття), метою якого було навчання читання, дослівний переклад текстів, переважно художніх, рідною мовою, вивчення напам'ять граматичних правил, віршів, уривків з художніх творів, чітка каліграфія. Граматико-перекладний метод мав ще такі назви: лексико-перекладний, аналітично-перекладний, текстуально-перекладний.

Шкільні підручники з іноземних мов мали відповідати новим дидактичним вимогам, положенням прийнятого методу та інструкціям:

- врахування індивідуальних, вікових особливостей дітей;

- чітка структура підручника, споріднена зі змістом програми навчального матеріалу;
- розподіл за розділами;
- вироблення певної методи під час роботи з розділами;
- системність у поданні матеріалу з урахуванням пір року та календаря;
- доступність стилю;
- моралізація більшості розділів;
- подання імен людей, їх біографій, які своїм життям та працею є зразком і своїми гарними справами викликають бажання в учнів добре навчатися і вірити в силу науки, розвитку індустрії;
- ознайомлення дітей з історією не тільки свого народу, але й з відомими особистостями інших народів [5].

На початку 20 ст. Г. Ващенко у своїй фундаментальній праці «Загальні методи навчання», перше видання якої побачило світ ще в 1929 році, зазначає, що шкільний підручник має відповідати таким вимогам:

1. За своїм змістом він мусить стояти на рівні сучасної науки навіть тоді, коли призначений для дітей молодшого віку. Малій дитині школа не може давати відомостей, що не відповідають науковій правді, бо це викривлювало б дитячий світогляд.

2. Як зміст, так і форма підручника, мають відповідати віковим особливостям дитини і бути для неї зрозумілими, принаймні, після пояснень учителя.

3. Виклад його мусить бути систематичним і послідовним не тільки з погляду логічного, а й психолого-педагогічного, себто в ньому мусить бути поступовий перехід від відомого до невідомого, від простого до складного, від близького до далекого.

4. Підручник має збуджувати інтерес до знання, стимулювати самостійні шукання учнів.

5. Мова підручника мусить бути точна, проста і в той же час жива. Писати так дуже важке завдання. Тим-то книжки для дітей часто бувають або сухі й нудні, або роблено наївні, що теж небажано.

6. Крім освітніх завдань, книжка має виконувати й завдання виховні.

На початку 50-х рр. завдання глибокого теоретичного обґрунтування практики підготовки й видання шкільних підручників та пошук оптимальної моделі підручника потребували нового підходу до аналізу підручників і власне до аналізу структури шкільних підручників. Структурний аналіз, який включав у себе з'ясування складу елементів підручника та зв'язків між ними, був першим кроком до отримання об'єктивної оцінки підручника. Інформація, отримана за допомогою такого аналізу, дозволяла з'ясувати необхідність та достатність елементів, що входили до складу підручника, порівняти його з іншими, близькими до нього засобами навчання.

Оскільки підручник – цілеспрямована, організована система, то структурний аналіз стає необхідним етапом у процесі визначення функцій підручника в цілому та його компонентів, їх

функціональних взаємозв'язків з зв'язків з іншими засобами навчання. Функціональна характеристика підручника є наступним за структурним аналізом етапом пізнання підручника [3].

Починаючи з 1973 року, протягом більше ніж 10 років починається розробка структурно-функціонального аналізу шкільних підручників. Цей метод отримав досить чітку характеристику та конкретизацію в дослідженнях того часу, наприклад, в роботах Д. Зуєва (1973 р.), С. Шаповаленка (1976 р.), В. Бейлінсона (1977 р.). Принциповим у методі структурно-функціонального аналізу є й те, що аналізувати, перевіряти та оцінювати слід не лише підручник, а й інші засоби, які взаємодіють з підручником у процесі навчання. Таким чином має забезпечуватись максимальна точність аналізу.

Об'єктивним критерієм оцінювання якості підручника є орієнтація на вимоги чинних програм. Н.Ф. Бориско стверджує, що навчально-методичний комплекс є підсистемою всередині системи навчання іноземних мов, що відображає та моделює всі її елементи, тому до основних об'єктів аналізу й оцінки належать усі елементи системи навчання [4]. Саме таке призначення підручника зумовлено якістю його основних функцій, а саме: комунікативної, інформаційної, організаційно-управлінської, розвиваючої та виховної.

Зміст критеріїв аналізу підручників
(присутність/відсутність компонентів)

I. Соціальне замовлення суспільства

- географічне розташування
- історико-економічна

близькість

II. Врахування навчальних умов

- типу середнього

навчального закладу

- навчальної програми

III. Втілення методичної концепції автора

- в передмові
- через моделювання

змісту навчання

IV. Моделювання цілей у змісті предмета та цілей процесу навчання

- мета підручника
- реалізація цілей

V. Зміст навчання і його реалізація в підручнику

- за сферами і ситуаціями спілкування
- автентичність джерел
- наявність соціально-культурних знань про країну, мова якої вивчається
- відбір і моделювання мовних мінімумів

- організація

VI. Формування системи вправ на розвиток навичок і вмінь

- лексики
- граматики
- фонетики
- аудіювання

- читання
- говоріння
- письма
- перекладу

VII. Макроструктура

- поділ на частини
- компоне

нтний склад

мінімальний

достатній

VIII. Мікроструктура

- поетапність оволодіння

матеріалів обраній моделі уроку

- наявність обов'язкових і факультативних функціонально-структурних елементів

IX. Технічне виконання окремих компонентів

- адитивний
- друкований
- аудіовізуальний

З точки зору компетентнісного навчання [8], підручник – це книга або інший носій інформації, який є засобом для засвоєння змісту освіти й містить систематизований навчальний матеріал, передбачений навчальною програмою з певного предмета. Підручник є комплексною інформаційною моделлю, яка в своїй структурі містить три основні блоки:

- 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (до кожної теми чи розділу);
- 2) текстовий блок, який розподіляється на основний, додатковий та пояснювальний;
- 3) блок діяльнісного спрямування (питання і завдання на репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність).

З погляду компетентнісного підходу підручник як навчальний засіб виконує такі основні функції: інформаційно-пізнавальну, дослідницьку, практичну, самоосвітню, які спрямовані передусім на сприяння формуванню та розвитку основних предметних і загальнопредметних компетентностей учнів. Сучасний підручник має бути діяльнісно орієнтованим. У підручнику відбиваються всі компоненти змісту освіти, які спрямовують учнів на навчально-інформаційну, репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність. Усі знання подаються відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки та культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів. Щоб опанувати відомі способи діяльності, потрібно сформувати в школярів передбачені програмою вміння й навички, для чого в підручнику розміщують питання і завдання, розраховані на відповідні способи діяльності.

- 1) предметні способи діяльності, характерні для відповідних наук і сфер діяльності людини (наприклад, діяльнісний зміст біології як навчального предмета передбачає способи природознавчої діяльності: закладання досліду, проведення спостережень, складання колекції й інші способи вивчення живої природи);

2) загальнопредметні способи діяльності (планування, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; визначати мету і досягати її; ставити питання щодо спостережених фактів, шукати причини явищ, які відбуваються, демонструвати своє розуміння або нерозуміння стосовно проблеми, що вивчається; формулювати гіпотезу та перевіряти її слушність; працювати з книгою й іншими джерелами інформації, складати реферати; звітувати усно й письмово про результати свого дослідження, використовуючи комп'ютерні засоби й технології (текстові та графічні редактори, презентації);

3) способи рефлексивної діяльності: графічні, вербальні, емоційно-образні, які здійснюються через логічні, образні, інтуїтивні дії, що сукупно утворюють технологію навчання учня.

Об'єктивне оцінювання шкільного підручника є надзвичайно складним і багатогранним процесом [7]. Насамперед, будь-який підручник має відповідати вимогам Держстандартів та підпорядкуватись меті й завданням шкільної програми, враховувати вікові, психологічні особливості та пізнавальні можливості й інтереси учнів, бути цікавим, привабливим естетично, доступним, зрозумілим, посильним, передбачати диференціацію навчання, містити в достатній кількості різнорівневі завдання, бути раціонально унаочненим.

Орієнтиром, як для створення, так і для оцінювання якості шкільного підручника, має стати модель особистісно орієнтованого навчання, спрямованого на саморозвиток учня, самореалізацію його природних здібностей, задатків, завдань та вимог шкільних програм, враховуючи дидактичні та психологічні засади закономірного розвитку особистості.

Незважаючи на домінуючу роль мови у шкільному підручнику, яка є засобом доступності, посильності, осмисленого засвоєння матеріалу, рівень якості мови підручника залишається поза увагою дослідників при оцінюванні якості підручників. Важливим показником рівня якості підручника є мова, її виразність, лаконічність, чіткість.

Оцінюючи якість шкільного підручника важливо виокремити його завдання і функції, специфіку вміщених понять, їх призначення, роль та співвіднести послідовність викладу матеріалу і зміст з очікуваним кінцевим результатом прогнозованої якості освіти. Моделювання змісту підручника визначає цільову спрямованість і вибір засобів для реалізації діяльності навчання, а тому доцільність використаних у підручнику методів і засобів є важливим критерієм його оцінювання.

Крім провідних функцій закріплення знань та контролю рівня знань, в останні роки шкільний підручник стає важливим засобом розвитку учнів, виховання морально-етичних рис і якостей, духовності.

Найважливішими функціями шкільного підручника вважають: інформаційну, трансформаційну, контролюючу, виховну, розвивальну. Оцінюючи шкільний підручник слід

виділяти й оцінювати всі ці функції як окремо, так і в раціональному поєднанні.

Особистісно орієнтована модель сучасної освіти потребує розгляду шкільного підручника і оцінювати насамперед з точки зору його інформаційності, розвивальних можливостей, змістовного, мотиваційного процесуального аспектів, які забезпечують повноцінне формування умов для навчально-пізнавальної діяльності кожного учня і класу в цілому.

Як показала шкільна практика, найкращий варіант, коли шкільний підручник є одночасно книгою:

- для учня (матеріал викладено чітко, послідовно; вміщено всі необхідні означення, правила, формули, унаочнення, термінологічний словник);

- для вчителя (не потребує значної додаткової літератури і є орієнтиром викладу нового матеріалу та містить достатньо різнорівневих завдань і вправ для організації диференційованого навчання);

- для батьків (є вся необхідна інформація для того, щоб вникнути в суть та допомогати сину чи дочці).

Якісний підручник – запорука якісної освіти, важливий елемент мотивації навчання, бажання вчитись, засіб розвитку інтересу до предмета самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення. У структурі підручника важливо виділити основний та додатковий матеріал, матеріал, обов'язковий для всіх на рівні держстандартів та для обдарованих учнів. У підручнику доцільно давати завдання дослідницького характеру, які б активізували творчі здібності, розвивали ініціативність, сприяли вихованню рис самостійності.

Важливо враховувати досвід зарубіжних дослідників у галузі оцінювання підручників, що «оцінити – означає зібрати повну, суттєву, достеменну інформацію про об'єкти оцінювання і проаналізувати, наскільки ця інформація відповідає сукупності критеріїв щодо визначених на початку цілей, для того, щоб прийняти певне рішення».

Основними параметрами апробації шкільних підручників є:

- науковість змісту;
- відповідність завданням програми та вимогам держстандартів;
- структура; навчально-методичний апарат;
- придатність для самостійного використання учнем;
- доцільність методичного викладу;
- естетика ілюстративного матеріалу, дизайну;
- розвивально-виховні функції.

Як свідчить світовий досвід моніторингових досліджень, рівень шкільного підручника впливає на ефективність освіти, зростання рівня інтелектуальних можливостей, ініціативності, світоглядних переконань.

Важливим показником рівня якості підручника є мова, її виразність, лаконічність, чіткість. Гуманізація навчально-виховного процесу визнає людину найвищою цінністю, а тому виховання через зміст задач системи ціннісних орієнтирів

позитивних рис і якостей, морально-етичних загальнолюдських цінностей є необхідною умовою якості підручника. Виховання патріотизму поєднує загальнолюдські цінності з національною самобутністю, духовністю народу, спрямоване на осмислення учнем потреби творити добро, бути чесним, порядним, справедливим, толерантним, вивчати і берегти мову, культуру, природу, людські стосунки, бути відданим родині, Батьківщині [1].

Розглянуті історичні підходи до аналізу підручників з іноземних мов є найбільш значущими в процесі еволюції цього питання, а перелік сучасних методів не є вичерпним. Безперечно, характеристики кожного з них потребують подальшого удосконалення та уточнення, але існування різних поглядів на одну проблему є рушійним фактором до її вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арцишевський Р.А. Функції сучасного підручника / Р.А. Арцишевський // Проблеми сучасного підручника. Зб. наук. праць. – К.: Педагогічна думка, 2003. – Вип. 3. – С. 295-298.
2. Бейлінсон В.П. Арсенал образования / В.П. Бейлінсон. – М.: Книга, 1986. – 288с.
3. Бориско Н.Ф. Критерии анализа и оценки учебно-методических комплексов (УМК) по иностранным языкам / Н. Ф. Бориско // Иноземні мови. – 1999. – №1. – С. 22-25.
4. Иванчук О. Дещо про шкільні підручники / Олександра Іванчук // Учитель. Орган руского тов.педагогічного. – Львів. – 1906. – С. 8-11.
5. Мацько Н.Д. Оцінювання якості шкільного підручника з математики / Н.Д. Мацько, Д.В. Ситник, А.В. Гривко // Проблеми сучасного підручника. Зб. наук. праць. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 126-134.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.

УДК 811.111

Прадівляний М.Г.
Вінницький національний
технічний університет

ДИСТАНЦІЙНІ НАВЧАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема використання дистанційних навчальних технологій при викладанні професійно спрямованої іноземної мови. Експериментально встановлено доцільність поєднання аудиторного та дистанційного способу організації занять при вивченні предмета «Ділова англійська мова» та визначено вплив неадаптованого іношомовного професійно спрямованого середовища на формування професійно спрямованої іношомовної компетентності.

Ключові слова: дистанційні технології навчання, іношомовне професійно спрямоване середовище, засоби інформаційно-комунікаційних технологій.

Прадівляний Н.Г. Дистанционные учебные технологии в преподавании профессионально ориентированного английского языка. В статье рассматривается проблема использования дистанционных обучающих технологий в преподавании профессионально ориентированного иностранного языка. Экспериментально доказана целесообразность объединения аудиторного и дистанционного способа организации занятий при изучении предмета «Деловой английский язык» и определено влияние неадаптированной иноязычной профессионально ориентированной среды на формирование профессионально ориентированной иноязычной компетентности.

Ключевые слова: дистанционные технологии обучения, иноязычная профессионально ориентированная среда, средства информационно-коммуникационных технологий.

Pradivlyanny M. Distance training technologies in teaching English for specific purposes. The paper considers the issue of using distance training technologies in teaching professional English. Experiments proved the appropriateness in combining traditional and distance technologies for teaching "Business English" as well as positive influence of virtual authentic foreign professional environment on formation of professional foreign competence.

Key words: distance training technologies, virtual foreign professional environment, means of information and communication technologies

Інформатизація суспільства є сьогодні однією з основних умов, яка визначає подальший розвиток нових технологій навчання. Попит на висококваліфікованих фахівців, здатних у своїй професійній діяльності самостійно приймати рішення, швидко та гнучко адаптуватися до різноманітних виробничих ситуацій вимагає від системи вищої освіти нових педагогічних технологій навчання, які б задовольнили потребу в неперервній освіті. На думку фахівців, традиційні підходи до організації навчального процесу, традиційні засоби навчання, які в своїй переважній більшості орієнтовані на аудиторну форму організації навчального процесу виявилися неспроможними при вирішенні проблеми професійно спрямованої підготовки сучасних фахівців. Завдання сучасної системи вищої освіти полягає, перш за все, у створенні специфічних умов, які б забезпечили можливості для формування знань і навичок, котрі «з одного боку, можна енергійно і ефективно використовувати для подальшого розвитку науки, техніки, культури, для виявлення величезного потенціалу комп'ютерних технологій, а з іншого боку, – ці знання і навички повинні стати гарантом суверенізації особистості заради якнайповнішої реалізації творчих ресурсів людини» [2, с. 110].

Досліджуючи питання підготовки висококваліфікованих фахівців, Є.С. Полат наголошує на створенні умов, виконання яких забезпечить можливості залучення кожного студента до активного пізнавального процесу, свідомого